

De Toorts

Vruchten en zaden

IVN Zuid-Kennemerland

Nummer 99

Oktober 2016

OVER DE TOORTS EN IVN ZUID-KENNEMERLAND

De Toorts is het blad van IVN Zuid-Kennemerland. Het IVN, Instituut voor Natureducatie en Duurzaamheid, is een vereniging van vrijwilligers, die wil bijdragen aan een duurzame samenleving door mensen te betrekken bij natuur, milieu en landschap. Zo'n 20.000 ervaren vrijwilligers zetten zich actief in voor natuur, milieu en duurzaamheid door middel van allerlei voorlichtings- en educatieve activiteiten. Verspreid over Nederland heeft het IVN ruim 170 afdelingen.

Lid of donateur

Leden van het IVN zijn per definitie actief binnen de afdeling. Zij hoeven geen natuurgids te zijn, er zijn voldoende andere activiteiten waar mensen bij nodig zijn.

Mensen die het werk van het IVN een warm hart toedragen maar niet actief willen zijn, kunnen de afdeling financieel steunen. Er kunnen niet genoeg donateurs zijn! Mede door hun steun kunnen wij een groot publiek betrekken bij onze gratis educatieve activiteiten.

Leden en donateurs ontvangen driemaal per jaar De Toorts. Leden ontvangen bovendien het kwartaalblad 'Mens en natuur' van IVN Nederland. De jaarbijdrage is voor leden minimaal € 21 en voor donateurs minimaal € 15.

Bestuur

Jan Saveur (voorzitter, telefoon: 06 - 5361 5798), Petra Bürmann (secretaris), Jan Vonk (penningmeester, ledenadministratie), Heidi van der Marel (lid) en Cor Vlot (lid, public relations)

E-mail: ivnzk.bestuur@gmail.com; ivnzk.peningmeester@gmail.com

Ledenadministratie: ivnzk leden@gmail.com

Bank: NL89TRIO 0198308728 (Triodos bank) t.n.v. IVN Zuid-Kennemerland te Heemstede

Werkgroepen

Cursussen Arend Reinink, areinink@euronet.nl

Duurzame Leefomgeving Hans Kerkhoff, 023 - 528 8577, ivnzk.duurzaam@gmail.com

Excursies Erna Schreuder, 023 - 5314647, erna2schreuder@gmail.com

Excursies op aanvraag Ok Overbeek, 06-31305324, ivnzk.excursies@gmail.com (stuur een e-mail of een sms)

Excursieplanner Vacature

Groene Winkel Meins van der Wal, 023 - 538 2839, ivnzk.groenewinkel@gmail.com

Haarlemmermeer Anneke Wegman, annekesylvia@gmail.com

Kinderen Hans Smits, 023 - 5848789, ivnzk.kinderen@gmail.com

Mediacontacten Marc van Schie, 023 535 1239, ivnzk.natuurwerk@gmail.com

Natuurinformatiecentrum Schalkwijk Therese van Groeningen, 023 - 545 0082, theresevangroeningen@planet.nl

Natuurwerkgroep Marc van Schie, 023 - 535 1239, ivnzk.natuurwerk@gmail.com

Oeverwaluwen Marcel Schalkwijk (Vogelwerkgroep ZK), 023 - 563 6888, jwmschalkwijk@gmail.com

Toorts Heidi van der Marel, ivnzk.toorts@gmail.com

Toortsdistributie Hennie Terpstra, 023 - 542 5205, terpstra.hennie@gmail.com

Verreijkers voor excursies Wim Lutgerink, wimlutgerink@solcon.nl

Website Jan-Willem Doornenbal, Ok Overbeek, ivnzk.webbeheer@gmail.com

Meer informatie over het IVN Zuid-Kennemerland is te vinden op de website www.ivn.nl/zuidkennemerland

INHOUD

Redactioneel	3
Introductie stagiaires Toorts	
Van het bestuur	4
Kaagexcursie	
Oproep bestuur	
Vruchten botanisch bekeken	5
Habonde's kruidenhoek	6
Wildplukken	
Ledendag IVN-ZK	8
Groenendaal	10
Vogelhospitaal	11
Verspreiding van zaden	12
Een frisse blik	13
Straatje om	14
Activiteiten	15
Fotocollage	16

Ledendag 2016, in de natuurtuin van Ger Londo. Zie verslag op pagina 8.

Foto: Bas Brouwer

Colofon de Toorts

Redactie: Esther van den Braak, Jany van Dijk, Bertine Hagmeijer en Heidi van der Marel; met medewerking van Linda Hartgring

Bijdragen van: Marisca van der Eem, Mariëlle Gerritsen, Rinske Jagtenberg, Anna Kikkert, Jonne Misset, Albert Pruis, Ans Röling, Jan Saveur, Wim Swinkels en Liesbeth van der Zee

Foto voorkant: Piet Pree

Druk: Editoo Arnhem (editoo.nl); op papier 'Helo' (met FSC-keurmerk)

De volgende Toorts komt half februari 2017 uit.

Kopij hiervoor kun je vóór 1 januari 2017 digitaal aanleveren via ivnzk.toorts@gmail.com

VAN DE REDACTIE

Wie komt ons verzorgen?

Een houtig plofje vanuit de hoge bomen op Middenduin. Een eikel of kastanje komt omlaag. De zwaartekracht heeft gewonnen. Dat brengt me helemaal in de sfeer van het thema van deze Toorts: vruchten en zaden. Zuid Kennemerland is er rijk mee bedeed. Met kleurrijke bessen van zwartblauw tot oranjegeel en met heel veel neutraler getinte eikels, hazel- en beukenootjes en wilde kastanjes. Kleine kunstwerkjes allemaal.

Plantkundigen kijken echter anders. Zij ordenen vruchten aan de hand van hun bouw en het ontstaan. Dat zorgt voor verrassingen, zo lees je in 'Vruchten botanisch bekeken'. Op welke slimme manieren vruchten en zaden zich (laten) verspreiden, legt Esther van de Braak uit. Over lekkere hapjes voor mensen vertelt Bertine Hagmeijer in haar gesprek met twee wildpluksters. Ook Habonde weet een lekker recept uit de natuur: gelei van vogelkers.

Van een sfeervolle nazomerwandeling op Landgoed Groenendaal doet Wim Swinkels verslag, terwijl Jonne Misset op bezoek gaat bij het Vogelhospitaal. Bij deze unieke opvang zijn nieuwe vrijwilligers van harte welkom. Aan de vertederende jonge vogeltjes op de foto hiernaast zal het niet liggen!

In 'Een frisse blik' komt IVN Leiden aan het woord. Zij organiseren een Strandcursus. Ook een idee voor onze afdeling? En hieronder stellen drie natuurgidsen-in-opleiding zich voor. De redactie wenst hen veel succes en alle lezers veel plezier met dit nummer.

Tekst: Heidi van der Marel

LAAT WETEN WAT JE VAN DE TOORTS VINDT

De liefde voor natuur en duurzaamheid hebben wij als IVN'ers gemeen. In de activiteiten die IVN organiseert, maar ook in De Toorts komt dat volop tot uiting. In dit blad voorziet IVN Zuid-Kennemerland zijn leden van nieuws, activiteiten en andere onderwerpen. De vraag is: wat vinden jullie van dit tijdschrift? Wat zien jullie graag meer of minder en hoe kan De Toorts nog beter aansluiten op jullie wensen?

Wij, Albert Pruis, Anna Kikkert en Liesbeth van der Zee gaan dit najaar een lezersonderzoek doen over hoe jij De Toorts ervaart. De resultaten worden anoniem verwerkt en de uitkomsten worden voorgelegd aan de vaste redactie.

Via de mail ontvangen alle leden een enquête met vragen over het tijdschrift met het verzoek om deze ingevuld terug te sturen. Zodat we van De Toorts een nog mooier blad kunnen maken en jullie het blad met nog meer plezier gaan lezen.

Dit doen wij in het kader van onze eindopdracht voor de Natuurgidsen-opleiding. Een opleiding die wij met veel plezier en enthousiasme volgen.

De tijdelijke redactie heeft er zin in.

Daarnaast hebben wij het genoegen om - deel uitmakend van diezelfde opdracht - samen met de redactie de honderdste editie van De Toorts (februari 2017) in elkaar te zetten. In die Toorts kunt u ook lezen wat de uitkomsten van de enquête zijn!

Albert, Anna en Liesbeth

Natuurlijk stilleven. Foto: Henk Meijer

VAN HET BESTUUR

In het vorige nummer van De Toorts vermeldde ik het grote bereik van onze activiteiten onder het publiek. Inmiddels heeft het landelijk bureau bereikmetingen ontvangen van 88 van de 170 afdelingen. We willen natuurlijk vergelijken met onze eigen afdeling. De getallen slaan op de aantallen deelnemers. Daar kunnen dubbeltellingen in zitten van mensen die meermalen meedoen. Bij sommige afdelingen zijn de activiteiten voornamelijk intern, bij ons is bijna alles extern, op het publiek gericht. Hierna een samenvatting van de gemiddelde aantallen per afdeling. Vermenigvuldiging met 170 levert de totalen voor het hele land. De aantallen van onze afdeling staan tussen haakjes.

Jeugd (6-12 jaar): 'losse' activiteiten / schoolgerelateerd: 110 (800) / 500 (200)

Volwassenen: lezingen / cursussen / excursies: 120 / 50 / 500 (1500)

Diversen (natuurbeheer, ouderen, zorg) / evenementen: 250 (1000) / 350 (1500)

Onze afdeling komt er goed uit! We bereiken veel mensen, dat is fijn. Lezingen doen we nog niet, maar dat komt en schoolgerelateerde jeugdactiviteiten kunnen wij maar in beperkte mate doen. Voor het Landelijk bureau zijn schoolgerelateerde jeugdactiviteiten echter een speerpunt. Het laatste nummer van 'Mens en Natuur' besteedt veel aandacht aan het scholenwerk. Daaruit blijkt dat de betrokken gemeenten een grote rol spelen. In Drenthe wordt IVN betrokken bij de natuureducatie van bijna alle schoolkinderen. Er ligt dus nog een groot terrein braak.

*Bestuur IVN-ZK,
Jan Saveur, voorzitter*

BURGEMEESTER OP LAARZENPAD

Op zondag 28 augustus mochten gidsen Berna van Baarsen en Ans Röling een bijzondere gast begroeten op de excursie 'Polderen met laarzen aan op Kaageiland'. Theo Wetering, burgemeester van de Haarlemmermeer, genoot met zijn vrouw en veertien andere deelnemers van de wandeling door het veenweidegebied dat net buiten zijn gemeente ligt.

Toen de molenaar van vijnzelmolen 'De Kager' speciaal voor de excursie de molen stil zette en de groep uitnodigde om de vijnzel in werking te zien, liet de eerste burger van de Haarlemmermeer deze unieke kans niet voorbijgaan. Het waaide flink die dag en de wicken en vijnzel draaiden op volle toeren.

Tekst en foto: Ans Röling

Met belangstelling kijkt burgemeester Wetering (uiterst rechts op de foto) naar molen 'De Kager'.

Foto: Piet Paree

BESTUUR ZOEKT VERSTERKING

In maart 2017 nemen Cor Vlot en ik afscheid van het bestuur. Onze twee termijnen zitten erop. We zijn op zoek naar twee enthousiaste bestuursleden die met Jan Saveur, Petra Bürmann en Jan Vonk gaan zorgen dat onze afdeling lekker blijft draaien.

Besturen is ontdekken, zeker in een eerste bestuursjaar. Hoe het werkt, wie wie is en wie wat doet. Hoe belangrijk vrijwilligers zijn en hoe de afdeling zich verhoudt tot het landelijk IVN.

De functie van secretaris was een goede manier om snel in de organisatie thuis te raken. Veel plannen, organiseren en verslagen maken. Niet veel ruimte voor andere zaken. Een algemene bestuursfunctie met de coördinatie van de Toorts paste me eigenlijk beter. Zo geschiedde na een paar jaar, toen Ingrid en daarna Petra de secretarisfunctie overnam.

Cor Vlot had het wat zwaar met zijn start als penningmeester in combinatie met de gidsopleiding. Maar het leuke was ook wel weer, aldus Cor, dat je dan snel veel mensen leert kennen en bekend raakt met de processen binnen de vereniging.

Een boeiende ervaring dus, zo'n bestuursfunctie. Wil je meer weten over de taken van een algemeen bestuurslid? Spreek ons aan of mail naar ivnzk.bestuur@gmail.com.

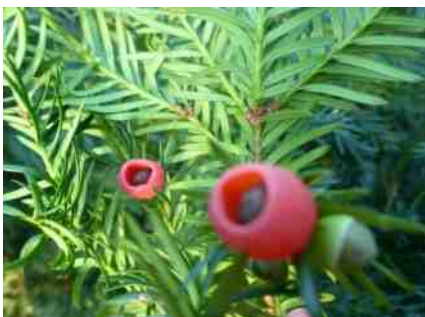
Tekst: Heidi van der Marel

VRUCHTEN BOTANISCH BEKEKEN

Schakels tussen generaties, dat zijn vruchten en zaden. De natuur gaf ze gevarieerd vorm. Plantkundigen hebben al die vruchtvormen weer systematisch geordend op basis van ontstaanswijze en bouw. Die ordening wijkt soms stevig af van onze alledaagse beleving van wat vruchten zijn.

Wat is een vrucht? De meeste mensen zullen denken aan eetbare producten van een boom of plant: een emmertje bramen, kilo appels of mandje walnoten. Hiermee kun je prima uit de voeten in de duinen of op de markt, maar plantkundigen bakenen het begrip vrucht strikter af. Zij kijken naar de wijze waarop de vrucht is gevormd. Hun definitie luidt: een vrucht ontstaat uit het vruchtbeginsel van een bloem en bevat een of meer zaden die zich na de bevruchting uit de zaadknoppen hebben ontwikkeld.

Zo gaat dat tenminste bij bedektzadigen, planten waarbij de vruchtbladen van het vruchtbeginsel de zaden bedekken. Naaktzadigen, zaadplanten met onbedekte zaadknoppen, vormen wel zaden, maar zij hebben geen stamper of vruchtbeginsel. Daarom kun je botanisch gezien niet spreken van vruchten. Wel kunnen bij naaktzadige planten structuren aanwezig zijn die de functie van vruchten vervullen zoals bij de jeneverbes en taxus. Hun bessen zijn dus geen vruchten maar kegels die gedeeltelijk zijn omringd door een kegelschaal die zich tot een besachtige structuur heeft ontwikkeld.

De taxus draagt geen bessen maar kegelschalen die daarop lijken.

Uit andere plantendelen

Bij de bedektzadige planten maken plantkundigen vervolgens een onderscheid tussen ware en schijnvruchten. Bij een ware vrucht is de vrucht geheel of hoofdzakelijk uit het vruchtbeginsel ontstaan, terwijl bij schijnvruchten de vrucht hoofdzakelijk is gevormd uit andere plantendelen, zoals de bloembodem, de kelkblaadjes of de bloei-stengel. Zoals bij de aardbei waar de

bloembodem uitgroeit tot sappig vruchtvlees met éénzadige vruchtjes erop. Ook de rozenbottel is een schijnvrucht. Hier zitten de droge éénzadige vruchtjes in de bloembodem.

Een bloembodem kan echter ook de buitenwand van de vrucht vormen. Dit is het geval bij vruchten die uit een onderstandig vruchtbeginsel ontstaan, zoals appels en peren. Daarom worden zij soms ook tot de schijnvruchten gerekend.

De rozenbottel is een schijnvrucht, want uit de bloembodem gevormd.

Vlezige vruchten

Ware vruchten worden onderverdeeld in vlezige en droge vruchten. Het vruchtvlees van vlezige vruchten is geheel of gedeeltelijk vlezig, sappig en eetbaar, terwijl de rijpe vruchtwand van droge vruchten vliezig, leerachtig of houtig is.

De belangrijkste soorten vlezige vruchten zijn: bessen, steenvruchten, pit- en citrusvruchten. Bessen hebben een vlezige vruchtwand en hun zaden liggen vrij in het vruchtvlees. Naast allerlei bessesoorten behoren ook tomaten en druiven tot deze groep. Komkommer, meloen en pompoen zijn bessen met een sterk ontwikkelde zaadlijst.

Bij een steenvrucht is het buitenste deel van de vruchtwand vlezig (kers) of leerachtig (walnoot), terwijl het binnenste gedeelte houtig is. Dit harde deel is dus een deel van het vruchtvlees, met daarin het zaad en wordt steen genoemd. Kers, walnoot, pruim, abrikoos, maar ook sleedoorn zijn steenvruchten. Framboos en braam zijn verzamelsteenvruchten. Daarbij zijn uit één bloem meerdere vruchten ontstaan. De vrucht bestaat dus uit

vele vruchtjes en dat kan alleen bij een bloem met meerdere stampers.

Pitvruchten zoals appel en peer, hebben een vlezig buitenste deel en het binnenste perkamentachtige deel vormt het klokhuis.

Notenmix

Bij droge vruchten kun je enkel- en meerzadige vruchten onderscheiden. Tot de eerste groep behoort onder meer de enkelvoudige dopvrucht, een droge vrucht met één zaad waarvan de vruchtwand een steenachtige of houtachtige omhulsel is die bij rijpheid zeer hard wordt. Voorbeelden zijn: beukenootje, hazelnoot, tamme kastanje en de eikel.

Zoals eerder gezegd een walnoot is geen noot, maar een steenvrucht. Andere 'notige' verrassingen zijn: de amandel die het zaad is van een steenvrucht en de pinda die een peulvrucht is.

Belangrijkste groepen meerzadige droge vruchten zijn splitvruchten (Oost-Indische kers) en doosvruchten (kardinaalsmuts, judaspenning).

De walnoot is geen echte noot, maar een steenvrucht met groene bolster.

Eetbare bloemknoppen

Als afsluiting een grappige variant: kappertjes. Zijn dat vruchten? Nee, het zijn de eetbare ongeopende bloemknoppen van de kappertjesplant. Ook de bloemknoppen van Oost-Indische kers kun je zo verwerken. Een kappertjesplant heeft echter ook vruchten: kappertjesappeltjes. Kappertjes en appeltjes zijn dus beide eetbaar, maar botanisch gezien zijn alleen de appeltjes vruchten.

Tekst en foto's: Heidi van der Marel

Habonde's Kruidenhoek

Amerikaanse vogelkers

Deze prunus met ook de welluidende naam 'bospest', werd in de vorige eeuw nog aangeplant in onze duinen. De vruchten zijn geliefd bij vogels en de uitgepoepte zaden zijn zeer kiemkrachtig. Als een grotere vogelkers het loodje legt, staan er vele nieuwe vogelkerskiemen te popelen om het stokje over te nemen. Dat maakt de boom lastig te bestrijden.

De boom is herkenbaar aan het glanzende blad en de penetrante bittere amandelgeur. Die ruik je als je de bast een beetje kneust, jawel dat is het giftige blauwzuur.

Je kunt ook op een andere manier naar de plant kijken: in de oostelijke Verenigde Staten en Mexico wordt de boom geprezen om zijn prachtige hout. En misschien een verrassing, om zijn zure kersen die daar gegeten worden. De vogelkersen hebben een wat scherpere smaak dan onze zoete kersen. Ze zijn heel bekend en worden traditioneel gebruikt om bijvoorbeeld rum en wijn mee op smaak te brengen.

Het vruchtvlees bevat geen blauwzuur en is ook gezond vanwege de vele antioxidanten. Voor de pit geldt dat niet, deze kun je niet eten. Spuug 'm dus uit als je eens een vogelkers probeert (maar liever niet in de duinen).

Overigens bevatten bijna alle pitten van fruit blauwzuur, zoals ook de zoete kers en pruimen, appels en abrikozen. De hoeveelheden zijn echter zo klein dat het alleen schadelijk is als je er heel veel van eet. Olie van de zaden bevat echter het blauwzuur niet, want blauwzuur is niet vetoplosbaar. Vogelkerspitolie is zelfs gezond.

Er wordt wetenschappelijk onderzoek naar de medicinale kwaliteiten verricht.

Compote, -siroop of -gelei

Hier volgt een recept. Zet de rijpe, zwarte kersen met pit en al onder water en kook ze met het deksel op de pan zachtjes gedurende 30 minuten. Haal dan het deksel eraf en laat ze nog 15 minuten inkoken. Druk alles door een zeef en gebruik het resterende sap om bijvoorbeeld siroop van te maken (inkoken met de helft suiker), of een gelei (inkoken met geleisuiker).

Ik had enkel een paar toevallig tijdens een wandeling geplukte vogelkersen, maar heb samen met wat appels een compote bereid en deze bij de chocoladetaart geserveerd, dat ging erin als koek!

Tekst en foto's: Mariëlle Gerritsen

HEERLIJK UIT DE NATUUR

Eten uit de natuur, wildplukken, foodwalks. Wat lang geleden de enige manier was om aan eten te komen, is tegenwoordig een hippe activiteit die nog steeds aan populariteit wint. Met recht, blijkt uit mijn gesprek met twee wildpluksters avant la lettre.

Wies Teepe en Carla de Bruijn zijn beiden natuurgids en eten-uit-de-natuurexpert. Ik spreek ze op een zonnige overdag in de natuur van Zuid-Kennemerland, temidden van een eetbare overvloed: wilde rucola, rozenbottels, duindoornbessen, meidoornbessen...

Al jarenlang verzorgen Wies en Carla excursies, cursussen en workshops over het verzamelen van heerlijkheden uit de natuur. Als je weet waar je op moet letten valt er namelijk veel te 'oogsten' in de natuur: wilde kruiden, bessen en andere vruchten, bladeren, bloesem, nootjes, kastanjes.

Dure topkoks

Wies denkt dat de huidige populariteit

van wildplukken een tegenbeweging is, tegen al het kant-en-klaar geproduceerde voedsel dat in de supermarkt ligt. Veel mensen willen terug naar de basis, vooral ook veel jongeren, en willen weer contact maken met wat ze eten. Oudere mensen kennen het vaak nog van vroeger, toen hun moeders en oma's dingen klaar maakten uit de natuur, aldus Wies.

Een ander hip fenomeen zijn topkoks die exquisite gerechten maken met wildgeplukte natuurproducten en daar veel geld voor vragen. Voor Carla gaat dat voorbij aan het basale 'terug-naar-de-natuur gevoel': het oude instinct van verzamelen, bukken, rapen en meenemen en dan thuis iets lekkers ervan maken.

Wies Teepe en Carla de Bruijn.

Pluk je eigen thee

Tijdens een wandeling neemt Wies vaak een thermoskan met heet water mee, en laat zich verrassen door wat ze onderweg tegenkomt om een lekkere thee mee te maken, de blaadjes van de braam, bloemetjes van de witte klaver, blaadjes munt...

In een land als Nederland waar we met zoveel miljoenen wonen, kunnen we natuurlijk niet met z'n allen maar raak gaan plukken; als iedereen dat zou doen, is Nederland gauw kaal, bena-

drukt Wies. Maar als iedereen zich houdt aan een aantal, deels ongeschreven wildplukregels (zie kader) blijft er genoeg over om van te genieten en van te eten, voor zowel mens als dier.

Beetje oermens

Waar wij tegenwoordig, na de agrarische revolutie, ons bulkvoedsel als graan en aardappelen in grote hoeveelheden opkweken, gebruikten mensen voor het landbouwtijdperk heel andere natuurproducten als basisvoedsel: hazelnoten, eikels, tamme kastanjes, beukenootjes en zelfs de wortels van de lisdodde. Carla: "Ge-roosterd, gepeld, eventueel gekookt, gedroogd en gemalen tot meel, werden er pannekoeken of een soort broodjes van gebakken." Zeker in het geval van beukenootjes een tijdrovend werkje! Vroeger was eten zoeken en bereiden dan ook een dagtaak. "Je voelt je een beetje een oermens als je in de natuur naar eten zoekt: al die instincten, van kijken en je focussen, zoeken en ruiken, dat blijken we allemaal nog in ons te hebben", zegt Carla.

Heerlijke geleitjes

Het leukste is natuurlijk om thuis met de oogst uit de natuur iets lekkers te bereiden, bijvoorbeeld gelei: makkelijk om te maken en een goede manier om je natuurlijke oogst te bewaren. Van oorsprong een voorraad voor de winter, nu een leuke hobby.

We genieten in het zonnetje van toastjes en stukjes geitenkaas met daarop door Carla meegebracht lekkers dat, hoe kan het ook anders, ze zelf heeft gemaakt van 'wildgeplukte' natuur: de heerlijkste geleitjes, gemaakt van paardenbloemen, echt walstro en akkerdistel. Heerlijk en eerlijk!

Tekst en foto's: Bertine Hagmeijer

Door Carla meegebrachte (h)eerlijke geleitjes.

WILDPLUKREGELS

Wildplukkers worden geacht zich aan de volgende regels te houden.

- * Officieel mag je alleen ergens plukken met toestemming van de eigenaar van het gebied.
- * Plukken voor eigen gebruik mag (een bakje vol), plukken voor de verkoop mag niet.
- * Laat genoeg over om het voortbestaan van de plant niet in gevaar te brengen.
- * Laat genoeg staan voor de dieren die ervan afhankelijk zijn voor hun voedselvoorziening.
- * Pluk nooit veel van een plant, de plant moet kunnen herstellen.
- * Pluk niet langs drukke wegen in verband met uitlaatgassen.
- * Pluk niet op plekken waar honden worden uitgelaten.
- * Geen worteldelen of hele wortels 'oogsten'. Dat betekent het einde van de plant.
- * Niets plukken van planten die op de rode lijst staan!

The kiss of the sun for pardon
The song of the bird for mirth
One is nearer to God in a garden
Than anywhere else on Earth

DE NATUURTUIN VAN GER LONDO

Ledendag IVN-ZK 2016 - Op zaterdag 2 juli hebben we met een groep leden van IVN Zuid-Kennemerland een bezoek gebracht aan de Londotuin in Leersum. Deze tuin heeft geleidelijke overgangen in het milieu waardoor een zeer gevarieerde begroeiing ontstaat. Het was een interessante en gezellige ledendag met dank aan de organisatoren Hans Kerkhoff en Harry Lips.

We arriveerden in de ochtend in Leersum, waar Ger Londo en Phine Dalmeijer ons gastvrij onthaalden met koffie en cake. De Londotuin is een initiatief van Ger Londo en ligt op een smal en langgerekt perceel van een halve hectare op de overgang van hoog opgaand loofbos naar agrarisch gebied.

Allerlei grondsoorten

De tuin bestaat ongeveer twintig jaar en heeft een zogeheten gradiëntenmilieu met een vage grens. Dit wil zeggen dat er in de tuin geleidelijke overgangen in het milieu plaatsvinden. Op deze manier ontstaat er een gevarieerde vegetatie met veel soorten planten. In de tuin ligt kalkarm duinzand, kalkrijk duinzand, kalkrijk rivierzand, kalkrijke klei, mergel, löss, rendzina en voedselarme zure leem. Uit allerlei delen van Nederland zijn deze grondsoorten aangevoerd. Ook is er een vijver gegraven en van de uitgegraven grond zijn twee heuvels gemaakt. Er bloeiden veel planten toen wij er waren. Ger en Phine hebben ons rondgeleid en vertelden welke planten er zoal staan en verdere bijzonderheden over de planten.

Door de inzet van vrijwilligers is een goed maaibeheer mogelijk waarbij het maaisel wordt afgevoerd. Af en toe viel er een buitje, maar dat deed niet, de sfeer was prima en we genoten van

het vele dat er te zien was. Op het kalkrijke duinzand zagen we geel walstro, grote tijm, steenanjer en klein bevernel. Op de mergelheuvel groeiden weer andere planten, onder andere kleine pimpernel, ruige leeuwentand, echte sleutelbloem en bosorchis.

Bijzondere privétuin

Na deze prettige rondleiding namen we afscheid van Phine en werd samen met Ger geluncht in een eethuisje vlakbij. Na de lunch stond er nog een tuin op het programma: de tuin van Ger zelf, bij zijn huis. Hij heeft in zijn voortuin ook een gradiëntenmilieu gecreëerd. Ger vertelde hoe ook hier de natuurtuin rond zijn huis was ontstaan. We zagen onder andere een bloemrijke kleihelling, een stukje kalkgrasland en een moerasje met een gradiënt van hoogveenachtige begroeiing naar kalkmoeras. Aan de achterkant van zijn huis was nog een vijver en het deel met planten van zijn overleden vrouw waar hij liefdevol over vertelde.

We dwaalden nog wat door zijn tuin en daarna sprak Hans een dankwoord uit en overhandigde Ger een presentje. We namen afscheid van deze bijzondere man en vertrokken met een goed gevoel over de ledendag weer richting Haarlem.

*Tekst: Rinske Jagtenberg
Foto's: Bas Brouwer*

NAZOMERSE AVONDWANDELING IN GROENENDAAL

Eind augustus loop ik door het wandelbos Groenendaal als voorbereiding op de avondwandeling volgende week. Dit keer noteer ik als bijzonderheden: heksenboter, een groepje staartmezen en een bijzondere braamstruik: een peterseliebraam aan het eind van de zichttas. Verder spreek ik de bosopzichter en krijg ik de sleutel van het hek naar een mooi bloemenweitje: mijn favoriete plekje als de ondergaande zon het mooi en warm uitlicht.

Op 1 september om half zeven treffen mijn medegidsen Ok, Nico en ikzelf een kleine twintig belangstellenden. Boven onze hoofden cirkelen een paar boomvalkjes bij wijze van welkomstgroet. Tot mijn aangename verrassing loopt ook Roelof mee, de IVN-gids die deze excursie zes jaar geleden aan mij overdeed. Hij vertegenwoordigt een lange excursiegeschiedenis, want vanaf 1995 liep hij in de vogelzangtijd elke donderdag een vogel-excursie in dit gebied. Die had hij weer overgenomen van John Weijers van de Vogelwerkgroep.

Typen zaadverspreiding

We leggen het thema van de wandeling uit: vruchten, zaden en de verspreiding van planten. Wat is er op dit punt speciaal aan Groenendaal? Wat kun je er zoal vinden? Als je vanaf het vertrekpunt om je heen kijkt, is dat snel duidelijk. Je kunt de hazelnoten, sleedoorn- en meidoornbessen, tamme kastanjes, bramen, esdoornzaden en rozebottels zo aanwijzen. Alle soorten zaadverspreiding kun je illustreren als je hier even rondloopt: wind, vogels, klitten, insecten en het werpmechanisme van klein springzaad.

In Groenendaal is een overvloed aan noten, bessen en zaden.

Ongetwijfeld worden de deelnemers ook aangetrokken door de belofte van een mooie avondwandeling door het bos, en de verwijzingen naar de geschiedenis van de landgoederen in dit terrein. Bovendien is het vanavond uitgelezen weer.

Bij zo'n publieksexcursie weet je nooit wat de voorkennis is van de deelnemers. Sommigen kunnen nog geen beukenootje herkennen, anderen zijn deskundigen die graag een keer meelopen, zoals deze avond een lid van de bomenwachters in Haarlem. En zo zijn ook onder het publiek zowel mensen die alle details van de geschiedenis van het gebied kennen, als nieuwe inwoners die volledig blanco zijn.

Drol met bessenresten

Behalve de kennis varieert ook de interesse. Dit keer is voor veel deelnemers een schilderachtig plaatje van badende Schotse Hooglanders in de Zochervijver op dit oude landgoed een ongepland en onverwacht hoogtepunt. We laten de kaart zien met de historische tuinaanleg, die nog in het terrein is te herkennen. Als we wijzen op een prominente vossendrol vol bessenresten die ongetwijfeld ook fungeert als markering van een territorium is de vergelijking met de historische grenspalen in het bos snel getrokken. Voor meelopende kinderen is het vinden van beestjes altijd een succes! Van-

avond: een mooie boomsprinkhaan.

Oude perenboom

De van de opzichter geleende sleutel opent een verrassend bloemenweitje dat normaal gesloten blijft voor het publiek. Zoiets schept een gevoel van exclusiviteit bij de deelnemers. Hier staan late bloeiers zoals de wilde teunisbloem, rode en witte klaver, leverkruid, kaasjeskruid, watermunt en bramen. Dit keer valt ook een oude pe-

Verrassende ontmoeting met Hooglanders.

renboom vol stoofpeertjes op. Tenslotte kan ik niet nalaten om vanaf het uitzichtpunt de Konijnenberg nog te wijzen op de strandwallenstructuur van ons duingebied, die hier zo duidelijk zichtbaar is en waar de Romeinen al dankbaar gebruik van maakten met hun wegeaanleg. Ongetwijfeld werden ook zij aangetrokken en gevoed door de vruchtbare en bessenrijke vegetatie in dit gebied.

Tekst: Wim Swinkels
Foto's: Ok Overbeek

MEEUWEN EN ANDER GEFLADDER

Weet ik dat de merelvrouw een nest heeft? De versufte vogel is net binnen. Beheerder Maria Elisa kijkt snel en vakkundig. "Je ziet het", zegt ze "aan de kale plek op haar buik." Ik loop een ochtend mee in het Vogelhospitaal om een indruk te krijgen van het werk van de vrijwilligers.

In voorjaar en zomer komen veel jonge vogels binnen en dat zorgt voor veel werk. Deze ochtend werken er zes vrijwilligers. Twee in de kinderkamer, twee in de ziekenzaal, in badhuis en voerkeuken elk één. Je moet veel leren, zoals hoe pak je een vogel uit z'n kooi? Dat lijkt eenvoudig, maar toch zag ik enkele duiven rondfladderen ... Hoe zorg je voor zo min mogelijk stress bij de vogels? Hoe weet je welk voer een vogel krijgt? En hoe voer je hem als hij zelf niet eet?

Jonge vogeltjes worden 's ochtends gewogen en daarna elk uur gevoerd. Er moeten continu vrijwilligers zijn in de kinderkamer, dus werken ze in drie ploegen. Maar eerst moet je ervaring opdoen in ziekenzaal, badhuis of voerkeuken.

Vogels die ziek zijn en niet zelf eten worden in de ziekenzaal gewogen, gevoerd en van een schoon hok voorzien. Eten vogels weer zelf, dan gaan ze naar een buitenhok, en watervogels naar het badhuis. Voor de meeuwen is er een enorm grote vliegkooi. De jonkies komen nu bij bosjes binnen en kunnen wel zelf eten, maar nog niet vliegen. Zodra dat wèl gebeurt, worden

ze vrijgelaten op het strand.

En dan moet alles nog eten hebben, dat gebeurt vanuit de voerkeuken. Hier hangen lijsten met welk voer voor welke vogel, de hoeveelheid en of er nog wat bij moet. Visjes, eendagskuijken en muizen worden ontdooid, etensbakken gevuld en naar de kooien gebracht. Lege bakken weer mee terug genomen. Als iedereen eten en water heeft, volgt de afwas. Verderop

worden hokken schoongemaakt en vloeren geveegd en gedweild.

De beheerder helpt met het voeren van zieke vogels en wordt intussen steeds weggeroepen door telefoon en dierenambulances. Tussentijds doet ze een rondje over het hele terrein. Heeft iedereen het juiste voer? Een meeuw in de vliegkooi heeft een hangende vleugel, is dat een probleem dat teruggekomen is? Gaat het goed met het zanglijstertje op de intensive care? Tussendoor vangt ze nog twee ontsnapte duiven, neemt ze een beslissing over een zwaargehavende vogel die geen kans van leven meer heeft en kijkt ze of alles oké is met de allerkleinsten.

En dan is het opeens bijna één uur. Even buiten in de zon zitten en nadenken hoe dit morgen allemaal geregeld moet worden met de hulp van slechts één vrijwilliger.

Het Vogelhospitaal is in de regio Zuid-Kennemerland het enige centrum dat bevoegd is om in het wild levende vogels op te vangen. Al meer dan zestig jaar. Pas sinds 2011 zijn er twee beheerders in dienst. Door het vele werk is de hulp van vrijwilligers absoluut nodig. Op dit moment zijn het er te weinig. Het zou mooi zijn als dit verhaal voor jou aanleiding is om je op te geven.

Tekst: Jonne Misset

Foto's: Vogelhospitaal

Vrijwilligers gezocht!

Mail naar beheerder@vogelhospitaal.nl en draai een dagdeel mee om te kijken of het werk je net zoveel voldoening geeft als de vrijwilligers die ik die ochtend sprak.

Kijk voor meer info over het vogel-hospitaal ook eens op <http://vogelhospitaal.nl> of facebook.com/HetVogelhospitaal

VERSPREIDING EN TRANSPORT VAN ZADEN

Ken je dat? Dat er in je tuin of moestuin ineens allemaal plantjes opkomen die je helemaal niet gezaaid hebt? Waar komen die zaadjes in de grond vandaan? Soms is het duidelijk van een plant of boom die vlak in de buurt staat. Maar planten bedenken ook allerhande trucs om hun zaden te verspreiden: door de wind, via het water, mechanisch of door mens en dier. Iedere plant heeft zijn eigen techniek om te overleven.

Gewone esdoornvrucht.
Foto: Henk Meijer

Helikoptertjes en parachuutjes

Sommige zaden verspreiden zich via de wind. Zo hebben de zaden van de esdoorn vleugeltjes. Als ze van de boom losraken, dwarrelen ze als helikoptertjes naar beneden.

Er zijn ook planten die hun zaden kleine parachuutjes meegeven. Iedereen kent wel de enorme witte pluizenbol van de uitgebloeide paardenbloem. Als het waait laat het pluus los en zweven er honderden zaadjes door de lucht, elk aan een klein pluusje. De lucht is dan vol kleine parachuutjes.

Bootjes

Veel planten die in of langs het water groeien, laten hun zaden in het water vallen, waar ze blijven drijven. Zo dobbert het zaad van de gele lis als een bootje met de stroom mee. Op een mooie plek blijven de zaden steken en groeien er nieuwe plantjes op.

Bij de zee zorgen kustplanten, zoals de kokospalm, voor verspreiding van de zaden via de zee. Door de stroming en het tij kunnen de kokosnoten soms wel honderden kilometers worden meegevoerd. Zelfs op het Nederland-

se strand worden regelmatig aangespoelde tropische vruchten gevonden.

Katapulten

Sommige planten schieten hun zaden weg. De reuzenbalsemien doet dat

bijvoorbeeld. De zaadjes van deze plant zitten in een vruchtdoosje. Wanneer de vruchten opdrogen rekken de wanden van de planten uit. Zodra de vrucht breekt komt er spanning vrij die zorgt dat de zaden wegspringen, als bij een katapult. Je kunt dit goed zien als je zelf een gedroogde vrucht van de reuzenbalsemien aanraakt: het doosje klappt meteen open en de zaden schieten weg.

Weerhaakjes

Een andere bekende plant die veel mensen kennen is kleefkruid. Kleefkruid dankt zijn naam aan het feit dat het vast blijft zitten aan alles wat er langs strijkt. Dat komt door de vele haakjes die aan de stengel en de vruchten zitten. Kinderen vinden het een leuk spelletje om de stengels van het kleefkruid op elkaars kleding te plakken.

En de zaadbolletjes van de klit hebben weerhaakjes, die overal aan blijven hangen. Misschien heb je ze wel eens aan je broek gehad, of gevonden in de vacht van kat of hond. Bij elke stap vallen er zaden op de grond en worden zo verspreid.

Smakelijke hapjes

Sommige dieren eten vruchten waar de zaden nog inzitten. Vogels zijn bijvoorbeeld gek op vlier- en lijsterbessen. Ze eten de bessen op maar kunnen de zaden die erin zitten niet verteeren. Zo komen de zaden via het spijsverteringskanaal in de poep van deze

Sambucus nigra, vlierbes.
Foto: Henk Meijer

Sorbus aucuparia, lijsterbes.
Foto: Henk Meijer

dieren terecht. En dat is vervolgens weer vruchtbare mest.

Er zijn ook dieren die zaden begraven en later opeten. Eikels en beukennotjes worden door eekhoortjes verzameld en verstopt in het bos om een wintervoorraad aan te leggen. Maar in de winter is de eekhoorn altijd wel een aantal van zijn begraven schatten vergeten, waardoor die zaden zich kunnen ontkiemen tot nieuwe planten in de lente.

Mierenbroodje

Tot slot zijn er nog zaden met een speciaal mierenbroodje. Dat is een aanhangsel aan de zaden of vruchten dat als voedsel dient voor mieren. Mieren verslepen de zaden met een dergelijk voedzaam hapje naar hun hol waar ze de broodjes opeten. De zaden worden weer naar buiten gegooid. Zo zijn de mieren dus eigenlijk aan het zaaien.

Tekst: Esther van den Braak

Springbalsemien.
Foto: Heidi van der Marel

Een Frisse Blik

Andere ervaringen, activiteiten en plekken zorgen voor frisse ideeën. Daarom nemen we in deze rubriek een kijkje buiten onze afdeling. Deze keer sprak ik Ellen van der Niet over de strandcursus bij IVN Leiden. Ellen is coördinator Strandgroep IVN Leiden en vrijwilliger bij de Strandwacht.

Ellen volgde in 2002/2003 de natuurgidsencursus en ontdekte dat er maar weinig animo voor het strand was. Tot haar stomme verbazing eindigden alle duinexcursies bij de afrit van het strand. Ze begreep niet hoe je het beste deel, het strand, kon overslaan.

In 2002 ontdekte Ellen de Strandwacht Katwijk-Noordwijk, enthousiaste vrijwilligers van Stichting ANEMOON die wekelijks inventariseren wat er aanspoelt op het strand. Na het behalen van haar gidsdiploma sloot Ellen zich bij hen aan om meer te kunnen leren over het strand. Daarnaast gaf ze samen met andere strandgidsen maandelijks strandexcursies in de winter.

Strandcursus wordt werkelijkheid

Ellen had toen al de wens om ooit een Strandcursus te organiseren maar dit leek onbereikbaar. Maar na twaalf jaar ging haar wens eindelijk in vervulling: in 2014 was de eerste strandcursus van IVN Leiden een feit.

De cursus bestond uit drie strandexcursies waar allerlei aanspoelsels en levende vondsten van de eb- en vloedlijn werden bestudeerd. De theoretische avonden werden gevuld met presentaties en workshops en er was een prachtig cursusboek.

Dit najaar gaat de Strandcursus na het succes van 2014 in reprise. Helaas moet ik de mensen die nu enthousiast zijn geworden wel teleurstellen: de cursus is al helemaal volgeboekt. Ik hoop zelf om bij een aantal presentaties en excursies aanwezig te zijn. Wie weet kan ik als strandgids van IVN Zuid-Kennemerland en vrijwilliger van de Strandwacht IJmuiden ook wat kennis overdragen. En ik kan er alleen maar van dromen dat in onze afdeling ooit nog een Strandcursus wordt georganiseerd!

Tekst: Esther van den Braak
Foto: Marijke Kooijman

STRAATJE OM

Vandaag fiets ik door de duinen tussen de Zandvoortselaan en Bloemendaal. Al vrij snel zet ik de fiets aan de kant en loop het duin in.

Duinlandschap.

Ik sta stil voor enkele uitgebloeide struikjes boerenwormkruid. De blaadjes zijn verdroogd en verkrumelen tussen mijn vingers. Het pluis is bijna vliegklaar en er bloeit nog een enkel geel bloempje. Vlakbij staat slangenkruid. Het is even zoeken naar de zaadjes en ik merk dat de plant stevig kan prikken. Ik peuter een vruchtje open en zie er een heel klein hard zwart zaadje in.

Natuurlijk zie ik ook duindoorn, maar op dit stuk meer mannelijke dan vrouwelijke planten. En vetplanten die ik ook wel in tuinen zie, maar hier hebben ze rode stelen en roodachtig blad. De nog bloeiende zachtgele bloempjes worden druk bezocht door bijen en hommels. Schuin boven me kleine kardinaalsmutsen, maar ik zie de prachtig gekleurde mutsen er niet aan. Ik klauter omhoog en kijk wat langer rustig en zie dan wel enkele vruchtjes aan de kardinaalsmuts.

Mijn ogen dwalen over de grassen, kleine struikjes liguster, verschillende

bodembedekkers en stoppen bij de bessen van de salomonszegel. De bessen zijn flink, zeker een centimeter in doorsnee en hebben een dof donkerblauwe kleur. Hoewel ze zoetig schijnen te smaken, zijn ze ook giftig, dus laat ik ze hangen.

Salomonszegel met blauwe bessen.

Een kleine vlinder fladdert rusteloos vlak boven de grond, maar gaat gelukkig ook even zitten. Direct gaan de vleugels omhoog tegen elkaar aan. Ik dacht: dat is geloof ik een oranjetip, maar thuisgekomen lees ik dat die in het voorjaar vliegen en voor ik een foto kon maken was de vlinder weer weg. Ik heb dus een mooie kleine vlinder gezien en daar moet ik het mee doen.

stille overheerst in het groene duinlandschap een vlinder rust uit

Even verderop zie ik een familielid van de salomonszegel: de wilde asperge, maar zoals dat bij familie gaat, lijken ze totaal niet op elkaar. Daar zijn nog maar een paar groene vruchtjes te ontdekken.

Nee, dan de uitgebloeide wilde peen (*Daucus carota*), die zit vol zaadjes die zo mooi van vorm en zacht van tint zijn. Ze zijn zo'n drie millimeter lang en ik zie hakige stekels eraan. De penwortel is niet oranje zoals de wortel die ik

Wilde peen.

vanavond ga eten, maar wit en minder vlezig. De vorm van het uitgebloeide scherm, net een vogelnestje, zou ik wel willen bewaren maar ik pluk niets en maak daarom een foto als souvenir.

Wat is dat toch heerlijk steeds meer te ontdekken, terwijl je gewoon rustig blijft zitten of staan in de zon. Zo vallen mij ook opeens kleine eikjes op, maar ze zijn wel volwassen want ze zitten vol eikels. Ik klim omhoog om ze van dichtbij te bekijken. Zomer- of winter-eik? Nu is 98 procent van de eiken in Nederland zomereik, maar je weet maar nooit. Maar de eikels zitten op lange stelen en de blaadjes niet, dus ja, een zomereik. Het woord 'eik' is trouwens een Oud-Germaans woord en betekent 'boom'. Het hout wordt en werd voor allerlei doeleinden gebruikt, echter niet meer voor een galg. Die mocht vroeger van geen andere houtsoort dan van eikenhout worden gemaakt.

Zomereik met lange steeltjes aan de eikels.

Ik loop wat verder en zie een lijsterbes vol komend nageslacht. Ik peuter een bes open en midden in een laagje vruchtvlies zit een keiharde groene pit. Het is droog en het kraakt onder mijn voeten als ik naar mijn fiets ga. Een stukje verder langs het pad moet ik stoppen, want een vlier zo volgeladen, daar ga je niet aan voorbij. Ook niet aan de nog net bloeiende toortsen waarvan de gele bloemblaadjes slap neerhangen. Ik maak een van de vele zaaddoosjes open en hier zit niet één pit in, maar heel veel mini-zaadjes die makkelijk door de wind verspreid kunnen worden. En met het geblaat van enkele schapen achter mij fiets ik weer terug.

Tekst en foto's: Marisca van der Eem

ACTIVITEITENPROGRAMMA NAJAAR/ WINTER 2016

Trekvogelexcursie Hekslootpolder

Zondag 9 oktober 8 – 11.00 uur
Vertrek: Infopaneel Spaarndamseweg-
Vondelweg

Wilde Herfstexcursie

Zondag 9 oktober 16.00 – 17.30 uur
Vertrek: AWD Zandvoortselaan
Kinderen: 6-12 jaar

Najaarstrek

Zondag 16 oktober 9 – 11.00 uur
Vertrek: parkeerterrein Parnassia
Trek warme kleding aan en neem
een kijker mee.
Aanmelden verplicht bij
Lucleermakers@gmail.com
of 06-23054796

Excursie Groene Zone

Zaterdag 22 oktober 10.30 – 12.00 uur
Vertrek: Ingang Haarlemmer Kweek-
tuin Kleverlaan

Paddenstoelendag Leyduin

Zondag 23 oktober 10 – 16.00 uur
Manpadslaan, Heemstede
Kinderen: Ja

Strandexcursie zuidpier IJmuiden

Zaterdag 29 oktober 11 – 12.30 uur
Vertrek: Jachthaven, eindpunt bus 82
Reserveren verplicht via website

Belevingsexcursie op de "Dag van de stilte"

Zondag 30 oktober 8 – 09.30 uur
Vertrek: Informatiebord ingang Bleek
en Berg
Reserveren verplicht via website

Paddenstoelenexcursie Wandelbos Groenendaal

Zondag 30 oktober 11 – 12.30 uur
Vertrek: Infopaneel grote parkeer-
plaats bij het restaurant

Monumentale bomen op de Begraafplaats

Zondag 6 november 14 – 15.30 uur
Vertrek: Algemene Begraafplaats
Kleverlaan

Rondje Oosterplas

Zondag 20 november 10.30 – 12.00
uur
Vertrek: Informatiebord ingang Bleek
en Berg
Reserveren verplicht via website

Winter in Holland's duin

Zondag 4 december 13 – 14.30 uur
Vertrek: AWD ingang Oase

Kerst- en wintergroenexcursie

Landgoed Velserbeek
Zondag 18 december 13 – 15.00 uur
Vertrek: Theeschenkerij van het
koetshuis, Velsen-Zuid

Kerstwandeling

Maandag 26 december
Tweede Kerstdag 13 – 14:30 uur
Vertrek: AWD ingang Oase
Aanmelden verplicht via ivnzk.kerstwandeling@gmail.com

Zaadjes van de doornappel.
Foto: Bertine Hagmeijer

Informatie Activiteitenprogramma

Dit zijn nog niet alle activiteiten tot
1 februari. Kijk voor meer informatie
en meer activiteiten op
www.ivn.nl/zuidkennemerland

Excursies gaan altijd door, ook als
het regent.

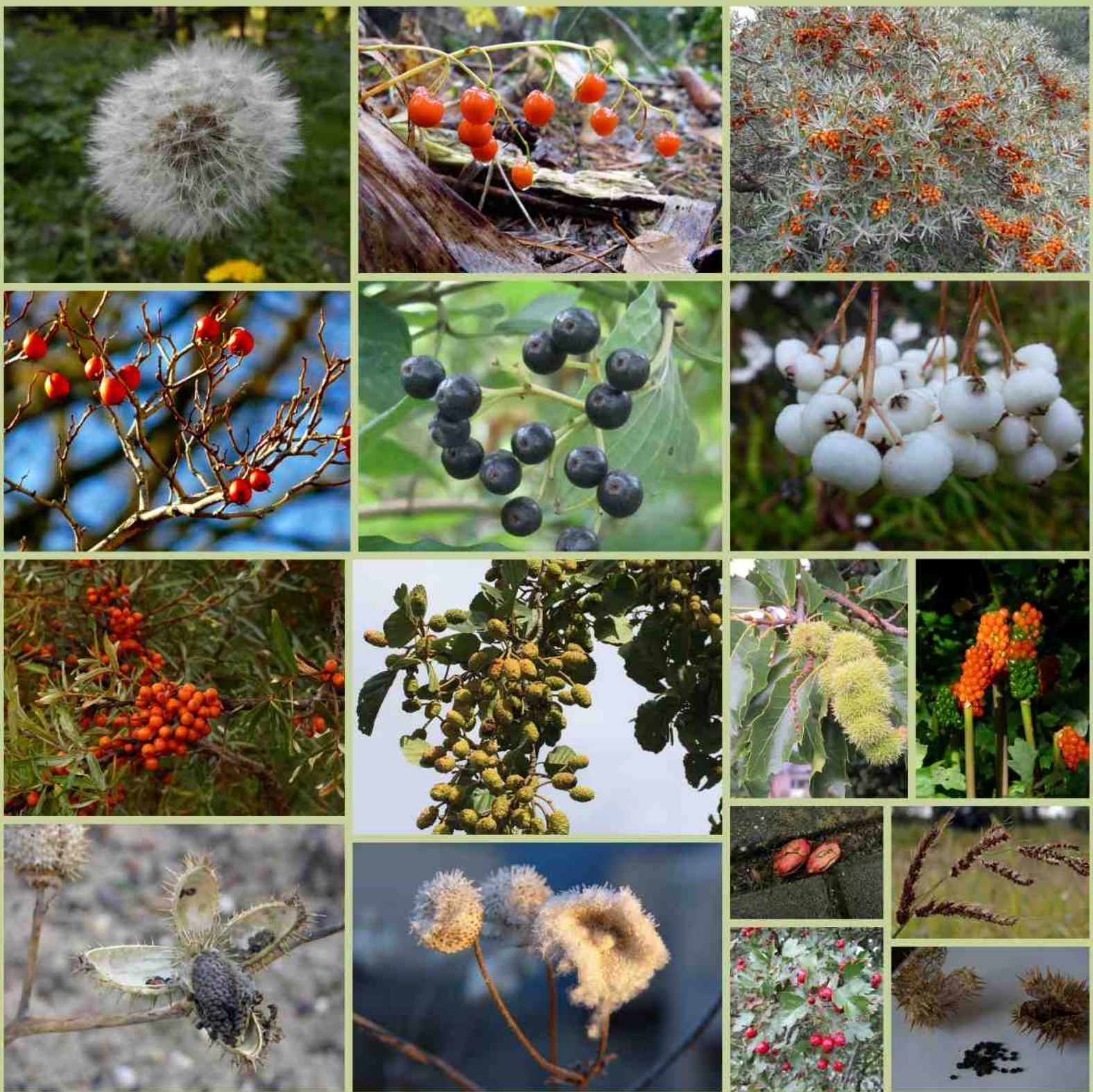
Aanmelden is niet nodig tenzij aange-
geven. Staat er 'reserveren web-
site' dan is reserveren verplicht via
www.np-zuidkennemerland.nl
Geen internet? Bellen kan di. t/m zo.
via 023-5411123

Kastanje en bolster.
Foto: Henk Meijer

Vliegenzwam
Foto: Marry van der Geest

Foto's over het thema 'Vruchten en zaden' door Marisca van der Eem, Jany van Dijk, Jan-Willem Doornenbal, Marry van der Geest, Bertine Hagmeijer, Heidi van der Marel, Henk Meijer en Piet Paree.

